

Tartu Ülikool

TÜ ajaloo ja arheoloogia instituut

Siim Mihkelsoo

**„KUI VÄGI BRANDENBURGI LÄKS“: BRANDENBURGI SÕJA
DIPLOMAATILISED TAGAMAAD**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: PhD Mati Laur

Tartu 2021

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Sõjani viinud arengud Euroopas	5
2. Rootsi-Brandenburgi sõda	13
2.1. Rootsi vaatenurk.....	13
2.2. Brandenburgi vaatenurk.....	21
3. Sõjale järgnenud diplomaatia	24
Kokkuvõte	28
Summary.....	30
Kasutatud kirjandus.....	32

Sissejuhatus

Skåne sõda oli Rootsi võitlus Taani-Norra ja Brandenburgi vastu. Sõda algas 1675. aastal, millal Rootsi vägi Saksamaal tungis Brandenburgi markkrahvkonda, ning kestis 1679. aastani, millal Nijmegeni kongressi tulemusel taastati peaaegu sõjajärgne olukord. Lahingutegevus leidis aset Taani endises provintsis, Skåne maakonnas, ja Põhja-Saksamaal.

Käesolev töö annab ülevaate Skåne sõjaga seotud diplomaatiast ja tähtsamatest sõjasündmustest. Keskendutakse peamiselt Rootsi vaatenurgale, näidates ka üleüldist Euroopa olukorda, kui see seostub käsitletava sõjaga.

Sõda omas tähtsust ka Eestile, millest oli inspireeritud töö pealkiri. Arvukalt eesti ja läti talupoegi võeti küüdimeestena Rootsi sõtta Brandenburgi vastu. Sõjategevuses jäid paljud talupojad kaduma, millest ajendatuna läks rahvasuus käibele ütlus „kui vägi Brandenburgi läks“.

Käesolev töö püüab saavutada kolme eesmärgi: näidata, et Brandenburgi sõjani viis mitu põhjust; anda ülevaate Skåne sõjasündmustest; näidata, kuidas pärast sõda said liitlastest vaenlased ja sõjajärgsetest vaenlastest sõbrad.

Töö koostamisel toetutakse Inglismaa ajaloolase Michael Roberts'i teostele „Rootsi suuruseajastu, 1632-1718“, „Rootsi imperiaalne kogemus 1560–1718“ ja „Rootsi kui suurvõim 1611–1697: uusaja dokumendid“. Esimene teos annab ülevaate Rootsi sise- ja välispoliitikast, majandusest, kirikust ja sõjaväest. Teine teos käsitleb Rootsi impeeriumi loomist, lagunemist ja selle ressursse. See raamat keskendus teemadele, mis tööga haakus ainult vähesel määral. Kolmas raamat koosnes dokumentidest, mis oli Rootsi välispoliitika, sotsiaalse kriisi või kuninga ja õukonnaga seotud. Roberts oli lisanud dokumentidele juurde kirje sellest, millises kontekstis on see kirjutatud. Rootsi ajaloolase Göran Rystadi raamatust „Karl XI: biograafia“ saadi teavet sündmuste kohta, mida teised raamatud ei maininud üldse või mainisid ainult vähesel määral. Raamatus kajastus palju Rootsi sise- ja välispoliitikat. Töös on kasutatud ka Inglismaa ajaloolase Robert Baini teost „Skandinaavia: Taani, Norra ja Rootsi poliitiline ajalugu 1513–1900“. Teos andis hea ülevaate kolme Skandinaavia riigi diplomaatiast ja sõjasündmustest. Briti ajaloolase Robert Frosti raamat „Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721“ andis detailse ülevaate sõjale eelnenud poliitikast ja sõjas toimunust. Inglismaa ajaloolase Anthony Uptoni raamat „Karl XI ja Rootsi absolutism“ andis väga detailse ülevaate Rootsi poliitikast Karl

XI ajal. Inglismaa ajaloolase Stewart Oakley raamat „Sõda ja rahu Baltimaal, 1560–1790“ andis üldise ülevaate Euroopa olustikust töös käsitletaval perioodil. Preisimaa vaatenurgast sõjale Rootsiga andsid ülevaate Ameerika ajaloolase Ferdinand Schevilli teos „Suur kuurvürst“ ja Austraalia ajaloolase Christopher Clarki raamat „Raudne kuningriik: Preisimaa tõus ja langus, 1600–1947“. Saksamaa ajaloolase Hajo Holborni raamatus „Moodsa Saksamaa ajalugu“ kajastus hea ülevaade Preisimaa poliitikast enne ja pärast sõda. Töös on kasutatud ka hollandlase Frans Gooskensi artiklit „Rootsi ja Breda rahulepe 1667. aastal – Rootsi diplomaadid aitavad lõpetada meresõja Hollandi Vabariigi ja Inglismaa vahel“. See annab hea ülevaate nn Kolmikliidu moodustamise tagamaadest.

Töö on jaotatud kolmeks peatükiks. Esimene peatükk on kui sõja eellugu. See kirjeldab, kuidas Rootsi ehitas oma impeeriumi üles Kolmekümneaastase sõja ja Väikese Põhjasõja tulemusel, kuidas selle impeeriumi kaitsmine osutus liiga kulukaks, mis viis lõpuks kaasa vajaduseni siduda ennast suurriigiga. Rootsi sõlmis liidu Prantsusmaaga, kes hoidis subsiidiume välja maksmast kuni Rootsi astus Brandenburgiga sõtta. Teises peatükis tuleb välja Brandenburgi ja Skåne sõja omavaheline seotus, tuuakse välja võtmesündmused sõja ajal nii Rootsi kui ka Brandenburgi vaatenurgast, mistõttu peatükk jaguneb kaheks osaks. Kolmas peatükk on kui sõja järellugu. Selles näidatakse, kuidas Rootsi säilitas peaaegu sõjaeelse olukorra tänu Prantsusmaa sekkumisele, Rootsi ja Prantsusmaa kaugenemist teineteisest ja seda, kuidas Rootsi soojendas algul Taaniga, hiljem Preisimaaga, suhted üles.

1. Sõjani viinud arengud Euroopas

Rootsi sõda Brandenburgi vastu ei leidnud aset juhuslikult. Selleni viis mitme riigi – nimekamatest nende hulgas Prantsusmaa – diplomaatia, rahvusvaheline olustik ja Rootsi enda sisepoliitiline olukord.

1648. aastal sõlmitud Vestfaali rahulepingu kümnenda artikli alusel pidi keiser Ferdinand III (1637–1657) Rootsile loovutama Pommeri, Wismari, Bremeni ja Verdeni pärilike keisririiki jäävate läänidena. Nad moodustasid Rootsiga personaaluniooni ja Rootsi seisustel puudus õigus nende siseasjadesse sekkuda.¹ Ees-Pommeriga sai Rootsi Rügeni ja Usedomi saared. Rootsi sai ka riba Taga-Pommerist Oderi paremal kaldal, kuhu kuulusid Stettin, Garz, Damm ja Gollnow ning Wollini saar. Ülejäänud Taga-Pommerist pidi Rootsile minema kui Brandenburgi dünastia hääbub.² Rootsile läinud keisririigi aladel kehtis *privilegium de non appellando*,³ mis kaotas õiguse kaevata edasi keisririigi kohtutesse ning lahutas Rootsile läinud läänide õigussüsteemi muust keisririigist.⁴ Samas pidi Rootsi rajama talle kuuluvatel Saksa aladel oma apellatsioonikohtu.⁵ Rootsi sai riigipäeval hääled kolmes impeeriumi ringkonnas (*Reichskreis*): Ülem-Saksimaa ringkonnas (tänu Pommerile), Alam-Saksimaa ringkonnas (tänu Bremenile ja Wismarile) ja Vestfaali ringkonnas (tänu Verdenile).⁶ Rootsi alad Saksamaal oli justkui sümboliks, mis andis Rootsile võimaluse ennast Euroopa suurriigina tunda. Saksamaa valdused võimaldasid Rootsil avaldada ka poliitilist survet Brandenburgi kuurvürstile.⁷

Vestfaali rahulepingu järgi pidid Rootsi ja Brandenburg ise kokkuleppele jõudma, kuhu tõmmata piir Rootsi Saksamaa alade ja Brandenburgi vahel. Rootsi pakkus kohe välja oma piiri joone, mille Brandenburg tagasi lükkas. Et kumbki ei olnud nõus oma seisukohalt taganema,⁸ lepiti täpne piir kokku alles 1653. aastal Stettini lepinguga. Rootsile jäi läänepoolne Pommeri ja

---

¹ Michael Roberts. Sweden's Age of Greatness, 1632-1718. New York 1973, lk. 39–40.

² Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900. Cambridge 1905, lk. 222.

³ Michael Roberts. Sweden's Age of Greatness, 1632-1718, lk. 39–40.

⁴ John Gagliardo. Reich and Nation: The Holy Roman Empire as Idea and Reality, 1763–1806. Bloomington 1980, lk. 29.

⁵ Michael Roberts. The Swedish Imperial Experience 1560–1718. Cambridge 2003, lk. 94–96.

⁶ Michael Roberts. Sweden's Age of Greatness, 1632-1718, lk. 39–40.

⁷ Margus Laidre. Lõpu võidukas algus: Karl XII Eesti- ja Liivimaa 1700–1701. Tartu 1995, lk. 40, 42.

⁸ Ferdinand Schevill. The Great Elector. Chicago 1947, lk. 138–139.

Brandenburgile idapoolne osa. Brandenburgi kuurvürst Friedrich Wilhelm (1640–1688) oli pettunud sellises tulemuses ning kogu Pommeri Brandenburgile saamine sai tema peamiseks välispoliitiliseks eesmärgiks.⁹

Väikese Põhjasõja käigus avaldas Rootsi muljet kogu Euroopale: 1655. aastal Poola hiilgav vallutamine, Venemaa rünnaku tagasitõrjumine Baltikumis ja 1658. aastal Taani allasurumine. Rootsi väed olid ilmunud ootamatult Kopenhaageni eeslinnadesse, mille järel Taani kuningas oli sunnitud leppima Roskilde lepinguga, mis murdis Taani ülemvõimu Sundi väinas ja lõi otse Norra keskele Rootsi territoriaalse kiilu.¹⁰ Rootsi väljus sõjast ühe suurima Euroopa riigina, mille territoorium ulatus üle miljoni ruutkilomeetri. Kõik Taanist ida poole jäävad saared Läänemerel, nagu Ojamaa, Saaremaa, Rügen, Usedom ja Wolin (välja arvatud Bornholm) kuulusid nüüd Rootsile, samuti Läänemerre suubuvate suuremate jõgede (Neeva, Väina, Oder) suudmed.¹¹ Lisaks kuulusid nüüd Rootsile ka Põhjamerle suubuvate jõgede Elbe ja Weseri suudmed. Rootsi valdused keisririigis jäid Väikese Põhjasõja järel puutumata.¹²

Saksa valdustes oli Rootsi kuningas Saksa vürst ning võis oma valdustes nendes võimupiirides toimetada.¹³ Saksamaa provintsid püüdsid vabaks saada kohustustest ülejäänud Rootsi provintside toimuva ees. Kuningas polnud nõus selles valdkonnas järgi andma.¹⁴ Bremeni linna käsitlev tekst oli rahulepingus ebamäärane. Rahulepingu ühe tõlgenduse järgi kuulus linnale õigus ennast vabaks riigilinnaks kuulutada.¹⁵ Rootslaste arusaama järgi kuulus Rootsi ülemvõimu alla koos Bremeni piiskopkonnaga ka Bremeni linn.¹⁶ Poolte erinev arusaam rahulepingu sõnastusest viis vaenutegevuseni 1653–1654 ja 1666.¹⁷ Neil aastatel toimunud konflikti Bremeni linna ja Rootsi vahel on nimetatud ka Bremeni sõjaks. Rootsi püüdis oma tahtmist Bremeni piiramisega läbi suruda, aga linna ei suudetud alistuma sundida. Et samal ajal mobiliseerisid teised Saksa vürstiriigid Bremeni kaitseks vägesid, oli Rootsi sunnitud lõpuks linnast loobuma.¹⁸ Bremeni vastuhakk demonstreeris linna vastumeelsust Rootsi ülemvõimu vastu, mida jagas ka Verdeni linn. Need linnad olid olnud ka Taani ülemvõimu all (Bremen 1635–1645, Verden 1623–

---

⁹ Ulrike Hammer. Kurfürstin Luise Henriette. Münster 2001, lk. 25.

¹⁰ Robert Frost. Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721. Tallinn 2005, lk. 240.

¹¹ Oskar Dumrath. Encyclopaedia Britannica. Cambridge 1911, lk. 204.

¹² Robert Frost. Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721, lk. 243.

¹³ Michael Roberts. Sweden's Age of Greatness, 1632-1718, lk. 39.

¹⁴ Michael Roberts. The Swedish Imperial Experience 1560–1718, lk. 94–96.

¹⁵ Michael Roberts. Sweden's Age of Greatness, 1632-1718, lk. 39–40.

¹⁶ Göran Rystad. Karl XI: biograafia. Tallinn 2012, lk. 41–42.

¹⁷ Michael Roberts. Sweden's Age of Greatness, 1632-1718, lk. 39–40.

¹⁸ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 42.

1629 ja 1634–1644), aga taanlaste administratsioon polnud sakslastele nii vastuvõetamatu kui rootslaste oma.¹⁹

Rootsi lähtus suhetes Pommeri seisustega arusaamast, et Rootsi valitseja tahe jääb peale. Rootsi nõudis õigust paigutada oma armee Pommerisse, kuigi seisuste meelest oli senine kaitsekorraldus piisav. Seisused soovisid kõrvale jääda nendest Rootsi sõdadest, mis Pommerit ei puudutanud. 1663. aastal jõuti kompromissini. Rootsi sai õiguse paigutada armee provintsi ja jätkata maksude kogumist, mis oli olnud vajalik sõja pidamiseks.²⁰ Tsiviilmaksude kehtestamine jäi seisuste pädevusse.²¹

Rootsi piirid laienesid sõdades osalemisega, aga see kurnas majanduse välja. Rootsiga liidetud provintside kindlused vajasisid parandustöid ja garnisone. Rootsi vastse impeeriumi kaitsmise eest pidid vastutama alaealise kuninga Karl XI regendid. Kulude kokkuhoiuks viidi 1660. aastate algul sõjaväe suurus vastavusse rahuajaga.²²

Suurema osa palgasõdurite üksuste laialisaatmisest hoolimata esitas Rootsi riigi varahoidja Gustav Bonde riiginõukogule raporti, mille järgi oli riigi eelarve defitsiidis. Puudujääk oli vaja kõrvaldada, et Rootsi ei peaks Bonde sõnul „pidevalt abi teistelt otsima.“²³ Bonde jaoks tähendas see rahu hoidmist. Rootsi võidud olid sõjas kallilt saadud, mistõttu tulnuks riigil teostada rahumeelset poliitikat kuniks sõda oli võimalik vältida. Bonde rõhutas, et kuigi eelmised sõjad olid Rootsile kasumlikud, ei ole sõdades midagi kindlat ning sageli saavad need hukatuslikuks. Kui Rootsi keelduks rahu aktsepteerimast ning muutuks sallimatuks teiste riikide silmis, koonduksid viimased Rootsi vastu ja hävitaksid riigi. Bonde tõi võrdluseks, et rahu toimivad riigid olid võimsamad kui sõjajalal olevad. Sõjaväe eest tuli samas hoolitseda, et vastu astuda vaenlase rünnakule.²⁴ Bonde pakkus välja võimalikke lahendusi, mis võeti 1662. aasta eelarve koostamisel aluseks.²⁵ Armeepalgavõlgadel lasti kasvada ja investeeringud kaitsekindlustesse ja laevastikku kahanesid.²⁶ Riigi finantsolukorra parandamiseks pakkus erikomisjon välja kulude vähendamist, alustades õukonnast, kuninglikud annetused tuli lõpetada ja viia reduktsioon täies mahus ellu.

---

¹⁹ Paul Lockhart. *Sweden in the Seventeenth Century*. New York 2004, lk. 108.

²⁰ Michael Roberts. *Sweden's Age of Greatness, 1632-1718*, lk. 49–50.

²¹ Michael Roberts. *The Swedish Imperial Experience 1560–1718*, lk. 97.

²² Michael Roberts. *Sweden's Age of Greatness, 1632-1718*, lk. 24–25, 58–59.

²³ Anthony Frederick Upton. *Charles XI and Swedish absolutism*. Cambridge 1998, lk. 13.

²⁴ Michael Roberts. *Sweden as a Great Power 1611–1697: Documents of Modern History*. London 1968, lk. 173–174.

²⁵ Anthony Frederick Upton. *Charles XI and Swedish absolutism*, lk. 13–14.

²⁶ Robert Frost. *Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721*, lk. 275

Rootsi kantsler Magnus Gabriel de la Gardie keeldus nende lahenduste rakendamisest.²⁷ Lisaks de la Gardiele seisis reformide vastu ka ülejäänud regentnõukogu, sest reformide tagajärjena oleks suurmaaomanikud kaotanud oma sotsiaalsed ja poliitilised eesõigused.²⁸

Rootsi püüdis pärast Karl X surma oma vallutusi kindlustada läbi diplomaatia ning hoiduda sõjast. Liite otsiti kui võimalust tugevdada oma kaitsmata positsioone, aga need ei pidanud kaasa tooma sõjalisi kulutusi.²⁹ Püüti sõlmida liit mõne suurvõimuga, kellelt oleks saanud subsiidiume, vältides samas sõjalisi kohustusi. Rootsi subsiidiumite poliitika sai alguse 1661. aastast. Rootsi lubas toetada Prantsusmaa kandidaati vakantsele Poola troonile märkimisväärse summa eest.³⁰

De la Gardie oponendid, nagu Rootsi admiral Sten Bielke ja Rootsi parun Johan Gyllenstierna, toetasid lähenemist Hollandile ja Inglismaale, kes olid sõlminud liidu Prantsusmaa vastu. De la Gardie jäi endiselt toetama Prantsusmaaga liitumist.³¹ Inglismaa ja Hollandiga liitumise kasuks rääkis mitu argumenti. Rootsi oli koos Inglismaa ja Hollandiga protestantlik ning koos seisti katoliikluse vastu. Holland oli Rootsile atraktiivne liidupartner, kuna temalt oleks võinud saada palju subsiidiume. Rootsi ja Hollandi vahel esines ka isiklikke suhteid. 16. sajandil otsisid Hollandi protestandid Rootsis kaitset ja rootslased saatsid oma lapsi Hollandisse õppima. Järgmisest sajandist hakkas Rootsi Hollandisse määrama saadikuid.³² Bielke juhitud fraktsioon riiginõukogus viis Rootsi prantsusevastasesse koalitsiooni De la Gardie Rootsis mitteviibimise ajal.³³ Prantsusmaa alustas seetõttu läbirääkimisi Brandenburgiga kuurvürstiga, kes ei olnud liitunud Inglismaa, Hollandi ja Rootsi kolmikliiduga.³⁴

Liit ei jäänud püsima, kuna 1670. aastal lähenes Inglismaa taas Prantsusmaale.³⁵ Inglismaa kuningas Charles II (1660–1685) ja Louis XIV sõlmisid Doveri lepingu 1670. aastal.³⁶ Prantsusmaa pakkus Charles II-le 5 miljonit liivrit, mille eest kuningas oli nõus Louis XIV liitlaseks hakkama sõjas Madalmaade vastu.³⁷ Seetõttu kolmikliit lagunes.³⁸ Prantsusmaa võis

---

²⁷ Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 14.

²⁸ Geoffrey Russell Richards Treasure. The making of modern Europe. London 1990, lk. 507–508.

²⁹ Michael Roberts. Sweden's Age of Greatness, 1632-1718, lk. 34.

³⁰ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 291.

³¹ Michael Roberts. Sweden's Age of Greatness, 1632-1718, lk. 213–214.

³² Frans Gooskens. Sweden and the Treaty of Breda in 1667 – Swedish Diplomats Help to End Naval Warfare Between the Dutch Republic and England. Stockholm 2018, lk. 58–59.

³³ Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 14.

³⁴ John Albert Lynn. The Wars of Louis XIV, 1667–1714. Harlow 1999, lk. 110.

³⁵ Michael Roberts. Sweden's Age of Greatness, 1632-1718, lk. 214.

³⁶ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790. Oxfordshire 2005, lk. 97.

³⁷ Ferdinand Schevill. The Great Elector, lk. 294.

³⁸ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk 97.

otsida liitlast Taanis Rootsi keeldumise korral, mistõttu de la Gardie leidis rohkem toetust Prantsusmaaga liitumiseks. Gyllenstierna oli üks väheseid, kes endiselt püsis liidu vastu. De la Gardie eesmärgiks oli samuti tasakaalu säilitamine, lootes, et rahu hoidmiseks Saksamaal piisab tugeva Rootsi armee hoidmises Pommeris.³⁹ 1672. aastal sõlmisid Rootsi ja Prantsusmaaga lepingu. Prantsusmaa lubas maksta Rootsile rahuajal 400 000 riigitaalrit aastas ja suurendada abirahasid 600 000-le sõjaolukorras⁴⁰ ning garanteerida Holstein-Gottorpi hertsogi seisundi.⁴¹ Rootsi oli kohustatud tagama keisri ja Saksa vürstide neutraalsuse Prantsusmaa sõjas Hollandi vastu. Rootsi pidi selleks saatma 16 000 sõjameest Rootsile kuuluvatele Saksamaa aladele. Liidu eesmärgiks, nagu traktaadi salajaste punktide sissejuhatuses oli kirja pandud, oli „õiglase ja odava rahu“ saavutamine.⁴²

Rootsi proovis takistada Taani võimalikke pretensioone Rootsile antud alade tagasisaamiseks. Taani oli vabastanud ka Roskilde rahuga (1658) Gottorpi hertsogi läänikohustustest ja tunnistas Gottorpi hertsogi suveräänsust Schleswigi aladel.⁴³ Gottorpi küsimus oli Taanile oluline, kuna Holstein-Gottorpi dünastia oli pärinud mitu Taani kuninga nooremate poegade jaoks loodud hertsogkonda.⁴⁴ Rootsi jaoks oli Holstein-Gottorp oluline, kuna vägesid saadi kergemini tarviduse korral Jüüti poolsaarele saata.⁴⁵ Küsimus oli ka kuningakoja jaoks oluline kuna Karl X abielu Hedvig Eleanoraga oli loonud dünastilise liidu Rootsi ja Holstein-Gottorpi vahel.⁴⁶ Seetõttu püüti takistada Taanil ühineda mõne suurriigiga, kes oleks võinud Taani nõudlused kaalukamaks muuta.⁴⁷ Holland oli asunud Taani liitlaseks, kuna Rootsi oli omandanud pärast Väikest Põhjasõda suurema võimu Baltimaade üle kui Taanil kunagi oli olnud.⁴⁸ Seetõttu astus Rootsi Inglismaaga kaitseliitu ja sõlmiti kaubaleping.⁴⁹ Inglismaale lähenemisega püüti

---

³⁹ Michael Roberts. *Sweden's Age of Greatness, 1632-1718*, lk 214–215.

⁴⁰ Robert Nisbet Bain. *Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900*, lk. 291.

⁴¹ Michael Roberts. *Sweden's Age of Greatness, 1632-1718*, lk. 34.

⁴² Göran Rystad. *Karl XI: biograafia*, lk. 43.

⁴³ Samas, lk. 41.

⁴⁴ Robert Frost. *Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721*, lk. 276.

⁴⁵ Margus Laidre. *Lõpu võidukas algus: Karl XII Eesti- ja Liivimaal 1700–1701*, lk. 40, 42.

⁴⁶ Robert Frost. *Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721*, lk. 276.

⁴⁷ Göran Rystad. *Karl XI: biograafia*, lk. 41.

⁴⁸ Frans Gooskens. *Sweden and the Treaty of Breda in 1667 – Swedish Diplomats Help to End Naval Warfare Between the Dutch Republic and England*, lk. 57.

⁴⁹ David Gordon Kirby. *Northern Europe in the early modern period: the Baltic world 1492–1772*. New York 2014, lk. 192.

vähendada Hollandi mõju.⁵⁰ Seoses Teise Inglise-Hollandi sõjaga astus Rootsi Inglismaaga liitu.⁵¹ Inglismaa lubas tagada Holstein-Gottorpi vürsti territooriumid.⁵² Rootsi püsis sõjas neutraalse osapoolena Prantsusmaa rahalise annetuse eest.⁵³

1672. aasta mais ründas Prantsusmaa edukalt Hollandit. Brandenburgi kuurvürst nägi Prantsusmaa agressioonis ohtu oma Reinimaa-äärsetele valdustele, üldisele kaubandusvabadusele ja protestantismile. Tema sõnul „Kaubandus elab ja sureb koos Hollandiga“ ja „Kui Holland langeb, siis tuleb aeg, millal Louis XIV viskab saksa valitsejad Bastille'sse nagu ta on seda teinud oma *grand seigneursidega*“. Seetõttu otsustas kuurvürst Madalmaadele appi minna enamiku poliitiliste nõuandjate tahtevastasel.⁵⁴ Preisimaa oli üllatunud Hollandi sõjalisest nõrkusest ja Prantsusmaa sõjaväe tugevusest, mistõttu ta asus otsima liitlasi Prantsusmaa vastu. Juunis oli keiser nõus saatma 16 000 meest keisririigi läänepiiri kaitsma. Kumbki osapool ei kuulutanud sõda Prantsusmaa vaid Kölni ja Münsteri vastu, kes olid Prantsusmaa avalikud liitlased. Kuurvürsti plaanivastasel keeldus Austria kindral Raimondo Montecuccoli, järgides Viinist saadud korraldusi, Reini jõe ületamast ja koostööst Hollandi armeega Alam-Reinimaal.⁵⁵ Septembris liitus keiser Leopold I (1658–1705) ja Brandenburgi kaitseühendusega Taani. 1673. aastal kirjutati alla lepingule Hollandiga, kes nõustus ühendust rahastama.⁵⁶ Liit oli suunatud küll Prantsusmaa vastu, aga kuna Rootsi oli Prantsusmaa liitlane, siis oldi kaudselt ka Rootsi vastu. Taani lootis uues sõjas tagasi vallutada Rootsile antud alad.⁵⁷ Louis XIV kutsus pärast keisririigi-Taani-Brandenburgi-Hollandi liidu moodustumist Rootsit täitma oma kohustusi ning teda aktiivselt aitama. Rootsi kantsler pakkus abi kahe vaenuliku osapoole vahendajaks olemise näol.⁵⁸

Prantsusmaa kindral Turenne'i vikont Henri de La Tour d'Auvergne oli jõudnud osa vägedega otse Brandenburgi markkrahvkonnani ning kuurvürsti alade rüüstamise tõttu⁵⁹ otsustas

---

⁵⁰ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 41.

⁵¹ Frans Gooskens. Sweden and the Treaty of Breda in 1667 – Swedish Diplomats Help to End Naval Warfare Between the Dutch Republic and England, lk. 54, 58.

⁵² Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 96.

⁵³ Frans Gooskens. Sweden and the Treaty of Breda in 1667 – Swedish Diplomats Help to End Naval Warfare Between the Dutch Republic and England, lk. 54, 58.

⁵⁴ Geoffrey Russell Richards Treasure. The making of modern Europe, lk. 437.

⁵⁵ Hajo Holborn. A History of Modern Germany. Princeton 1982, lk. 74.

⁵⁶ Robert Frost. Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721, lk. 276.

⁵⁷ Cathal Nolan. Wars of the Age of Louis XIV, 1650–1715: An Encyclopedia of Global Warfare and Civilization. Connecticut 2008, lk. 420.

⁵⁸ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 293.

⁵⁹ John Albert Lynn. The Wars of Louis XIV, 1667–1714, lk. 118.

Friedrich Wilhelm kiiresti rahu sõlmida.⁶⁰ Rootslased käitusid Brandenburgi ja Prantsusmaa vaherahu vahendajatena. Prantsusmaa lubas kuurvürstile maksta subsiidiume sõjas erapooletuks jäämise eest.⁶¹ Friedrich Wilhelm lubas omakorda Madalmaade toetamise lõpetada, aga jättis endale keisririigi vürsti õigused ja kohustused.⁶² Preisimaa uuendas 1673. aasta lõpus liitu Rootsiga.⁶³

Rootsi püüdis oma edu ära kasutada ning pakkus ennast rahu vahendama. 1673. aastal algas rahukonverents Kölnis, mis lõppes fiaskoga.⁶⁴ Rootsil ei olnud õnnestunud ära hoida sõja jätkumist, mis tõi lõpuks kaasa Prantsusmaa nõudmise, et Rootsi hakkaks sõjalist abi pakkuma Prantsusmaale.

Kuna Prantsusmaa ei saanud lubatud subsiidiumi, siis Friedrich Wilhelm oli taas nõus prantsusevastase koalitsiooniga liituma.⁶⁵ 1674. aasta alguses sundis prantsusevastane koalitsioon Münsteri ja Kölni sõjast välja.⁶⁶ Keiser kuulutas Prantsusmaale sõja Regensburgi riigipäeval 28. mail 1674. aastal.⁶⁷ Järgmine kuu liitus Taani prantsusevastase koalitsiooniga.⁶⁸ Sellega oli diplomaatiline olustik valmis Brandenburgi sõja puhkemiseks. Prantsusmaa jäi keisririigis olevast toetusest ilma Münsteri ja Kölni näol. Samas tema vaenlaste hulk ainult kasvas: keiser, Taani ja Brandenburg. Prantsusmaa üheks vähesteks liitlasteks oli jäänud Rootsi, kelle kohalolu keisririigis Prantsusmaa tahtis ära kasutada.

Prantsusmaa vaenlaste arvu suurenemisega muutusid ka Louis XIV nõuded saada Rootsilt aktiivset abi aina käskivamaks toonilt.⁶⁹ Prantsusmaa lubas maksta 900 000 riigitaalrit, kui Rootsi tõstab Pommeris asuvat armeed 22 000 meheni.⁷⁰ Väed pidid andma kõigest kaalu riigi rahumeelsele poliitikale, aga Prantsusmaa keeldus maksmast enamikku lubatud rahast kuni väed võitlema asuvad.⁷¹ Edasise tegevuse üle järgnesid pikad arutelud riiginõukogus.⁷² De la Gardie

---

⁶⁰ Hajo Holborn. A History of Modern Germany, lk. 74.

⁶¹ William Young. International Politics and Warfare in the Age of Louis XIV and Peter the Great. Bloomington 2004, lk. 442.

⁶² Hajo Holborn. A History of Modern Germany, lk. 74.

⁶³ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 98.

⁶⁴ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk.44–45, 55.

⁶⁵ Hajo Holborn. A History of Modern Germany, lk. 75.

⁶⁶ William Young. International Politics and Warfare in the Age of Louis XIV and Peter the Great, lk. 443.

⁶⁷ Hajo Holborn. A History of Modern Germany, lk. 75.

⁶⁸ William Young. International Politics and Warfare in the Age of Louis XIV and Peter the Great, lk. 443.

⁶⁹ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk.44–45, 55.

⁷⁰ Robert Frost. Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721, lk. 277.

⁷¹ Michael Roberts. Sweden as a Great Power 1611–1697: Documents of Modern History, lk. 175.

⁷² Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 57.

proovis isegi Hollandilt subsiidiume saada, lubades sõjategevusest kõrvale hoida. Holland lükkas pakkumise tagasi. Seejärel lubas de la Gardie, et väed alustavad sõjategevust kuue nädala jooksul pärast Rootsi väejuhi Karl Gustav Wrangeli saabumist.⁷³ Riigikantsleri juhtimisel peeti endiselt läbirääkimisi, et sõja puhkemist vältida.⁷⁴ Wrangeli viis Brandenburgi territooriumile detsembris viivitused, segased ja vasturääkivad korraldused ning varustusraskused.⁷⁵ USA ajaloolane Cathal Nolan on toonud välja, et hoopis Stockholmist kästi Wrangelil marssida vaenlase territooriumile.⁷⁶ Kuigi nimetatud sündmused said sõja ajendiks, siis sõja põhjused seisnesid rahvusvahelises olustikus. Prantsusmaa oli sõjaga Hollandi vastu saanud rohkem vaenlasi kui ta oli plaaninud, mistõttu ta sundis Rootsit aktiivsemale abile. Rootsi suundus just Brandenburgi aladele, kuna Brandenburgi kuurvürst oli oma Elsassi sõjaretke jaoks kaasa võtnud enamiku oma väest, jättes Brandenburgi ala nõrgalt kaitstuks.

Kolmekuune sõjaretk Elsassi nurjus Turenne'i parema taktika ja meelegindluse pärast. Saksa väed pidid 1675. aasta jaanuari alguses taas Reini paremale kaldale taganema. Kuulnud, et rootslased on tunginud Brandenburgi, leidis kuurvüst selles võimaluse Rootsi käes oleva Pommeri vallutamiseks. Ta pidas läbirääkimisi keisriga, Madalmaadega ja Taaniga, et Rootsi vastu abi saada. Mais lahkus kuurvürst Frangimaalt oma vägedega Brandenburgi poole.⁷⁷ Keiser, Taani kuningas ja Hollandi valitsus lubasid Rootsile sõja kuulutada. Keiser lubas kuurvürstile sõdureid ning Taani ja Holland laevu. Friedrich Wilhelm rõhutas enim koostöö tarviduse üle merel, kuna varasem sõjakogemus Rootsiga oli näidanud, et rootslaste võitmiseks on vaja sõjategevust nii merel kui maa peal.⁷⁸

---

⁷³ Michael Roberts. Sweden as a Great Power 1611–1697: Documents of Modern History, lk. 175.

⁷⁴ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 57.

⁷⁵ Michael Roberts. Sweden as a Great Power 1611–1697: Documents of Modern History, lk. 175.

⁷⁶ John Albert Lynn. The Wars of Louis XIV, 1667–1714, lk 420.

⁷⁷ Hajo Holborn. A History of Modern Germany, lk. 75–76.

⁷⁸ Ferdinand Schevill. The Great Elector, lk. 317.

2. Rootsi-Brandenburgi sõda

Siinkohal on oluline märkida historiograafilist erinevust. Inglismaa, Taani, Norra ja Rootsi ajalooteadus ei erista Skåne sõda Brandenburgi konfliktist, vaid neid kahte nähakse ühe sõjana. Saksamaa historiograafia eristab neid, nimetades konflikti Põhja-Saksamaal Rootsi-Brandenburgi sõjaks (sks *Schwedisch-Brandenburgischer Krieg*) ja konflikti üle mere Skåne sõjaks (*Schonischer Krieg*). Seetõttu vaatlen ma mõlemat sõjategevust.

2.1. Rootsi vaatenurk

Wrangel tungis 1674. aasta lõpus Uckermarki, jõudes 1675. aasta mais Brandenburgi markkrahvkonnani ja järgmise kuu alguses okupeeris piiri Havelist Alt-Brandenburgi ja sealt Rathenowi.⁷⁹ Wrangelile anti „tühine väliarmee“, mistõttu ta liikus läänepoole „ettevaatlikult“. Tema liikumist aeglustas ka vägede ülal hoidmiseks ümbruskonnast varude kogumine.⁸⁰ Rootslased marssisid läbi alade, mis olid lagedad nii inimestest kui ka moonast. Rootsi feldmarssal Conrad Mardefelt tähendas 1675. aasta mais mornilt, et kahekümne miili raadiuses pole midagi süüa, ja tema mehed kurtsid nälja üle. Kuurvürst oli käskinud oma alamatel Rootsi armee ees taanduda ning toiduvarud ära peita või hävitada.⁸¹ Rootslaste eesmärgiks oli liituda Hannoveri vürsti Johann Friedrichi armeeaga Halberstadtis, et sooritada ühisrünnak Brandenburgi kuurvürsti vastu.⁸² Rootsi ülejäänud sõjaväelased Saksamaal olid hajutatud garnisonidesse Bremenis, Wismaris ja Pommeris.⁸³

Brandenburgi kuurvürst juhtis isiklikult oma armee rootslaste vastu ja sundis nad Rathenowi all taganema. Ta kasutas oma võitu ära ja saavutas veel rootslaste üle võidu Fehrbellini all 28. juunil.⁸⁴ Wrangel oli küll kogenud väejuht, olles juhtinud Rootsi vägesid

---

⁷⁹ Robert Nisbet Bain. *Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900*, lk. 293.

⁸⁰ Cathal Nolan. *Wars of the Age of Louis XIV, 1650–1715: An Encyclopedia of Global Warfare and Civilization*, lk. 420.

⁸¹ Robert Frost. *Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721*, lk. 282.

⁸² Robert Nisbet Bain. *Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900*, lk. 293.

⁸³ Robert Frost. *Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721*, lk. 277.

⁸⁴ Robert Nisbet Bain. *Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900*, lk. 293–294.

Kolmekümneaastses sõjas, Bremeni konfliktis ja Väikeses Põhjasõjas, aga ta oli Fehrbellini lahingu ajal haiguse tõttu peaaegu teovõimetu. Ta hakkas olukorda kontrollima alles pärast Fehrbellini katastroofi. Temast auastmelt järgmine mees, Rootsi jalaväe kindral Simon Grundel-Helmfelt, oli samuti haiglane. Seetõttu juhtimine oli üle läinud Mardefeltile, kes oli asjatundja kaitsekindlustuste alal, aga kellel puudusid välikomandöri kogemused.⁸⁵ Rootsi armee oli pärast lahingut kahanenud haiguste ja deserteerimise pärast 7000 mehele. Lahingu järel põgeneti just Demmini. Fehrbellini lahing ei olnud ohvrite poolest märkimisväärne, aga selle tagajärjena kaotas Rootsi oma võitmatuse aura. Keiser ja Madalmaad kuulutasid enne aasta lõppu Rootsi vastu sõja.⁸⁶ Rootsile kuulutas sõja ka Münsteri piiskop Christoph Bernhard von Galen.⁸⁷

Fehrbellini võit ei olnud suurejooneline triumf, millena seda sageli kujutatakse. Wrangeli poolvend Volmar seadis end osalt varustusprobleemide leevendamiseks Havelbergi all sisse, mis jäi Wrangeli põhiarmeest pisut põhja poole. Nende vilets luure töö võimaldas Friedrich Wilhelmil kahe väeüksuse vahele tungida ja vallutada Rathenow' sild. Wrangel andis poolvennale korralduse ületada jõgi Fehrbellinis, aga brandenburglased olid jõudnud silla hävitada. Rootsised asusid silda kiiresti parandama, aga neid ründas samal ajal Friedrich Wilhelm, ning ebasoodsal maastikul asuvaid rootslasi tabas kõrgendikult suurtükivägede turmtuli. Vaatamata Brandenburgi suurema armee survele, suutis rootslaste parem tiib katta ülejäänud väe taandumist üle improviseeritud silla, tõmbudes hiljem ka ise tagasi. Rootslaste lüüasaamises ei olnud midagi hävitavat: kaotati 600 meest ja järelväe otsusekindel tegutsemine takistas kuurvürstil oma eelisolukorda ära kasutamast.⁸⁸

Rootsi püüdis samal ajal rahvusvahelisi suhteid parandada, saates 1674. aasta lõpul riiginõunik Nils Brahe Kopenhaagenisse. Taanile pakuti neutraliteediliitu, mille kinnitaks Taani kuninga Christian V (1670–1699) õe Ulrika Eleonora abielu Karl XI. Rootsi soovis jõuda üksteisemõistmiseni, mis vähendaks sõjapuhkemise ohtu kahe riigi vahel. Brahe pakkumist toetasid Taani leskkuninganna Sophie Amalie ja Taani kantsler Peder Griffenfeld. Kuigi Christian V polnud abielu vastu, ei olnud ta nõus oma poliitikat muutma. Sophie Amalie toetas ettevõtmist seepärast, et ta oli suutnud kolm vanemat tütart edukalt mehele panna ning kindlalt otsustanud ka

---

⁸⁵ Robert Frost. Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721, lk. 281.

⁸⁶ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 293–294.

⁸⁷ Robert Frost. Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721, lk. 279.

⁸⁸ Samas, lk. 282.

noorimale korraldada kuningliku abielu. Nils Brahe kiitis printsessi entusiastlikult Karl XI-le kui „ebatavaliselt vaga, vooruslik, jumalakartlik“. Karl XI tähtsustas pigem kihlusest tulenevat liitu.⁸⁹ Brahe oli sellest hoolimata kaval rõhutamaks Ulrika Eleonora vaga külge. Kuningas oli väga jumalakartlik ning võis vaadata kihlusele soodsama pilguga peale, saades teada printsessi „ebatavalisest vagadusest“.

Karl XI ja Ulrika Eleonora kihluspidu kuulutati välja 1675. aasta juunis. Christian V oli saatnud kosjade suhtes ametliku vastuse kirjas, mille järgi oli tal „armas ja meeldiv“ anda oma luba „soovides südamest, et see tooks ... meie Põhjamaade riikidele ja maadele igavest heaolu, tulu ja ülesehitust.“ Kirjas oli ka varjatud hoiatus: „... sõbralikult meenutades, et nii nagu armastuse kaunid roosid paistavad paremini sobivat rahu rõõmsatesse aedadesse kui verisele sõjateatrile ..., nii soovime südamest loota, et Tema Majesteet laseb oma rahuarmastavat eesmärki tegudega näha ..., millega me kõigi poolte heameeleks selle ... teo ühel õnnelikul hetkel ... lõpule peaksime viima.“⁹⁰ Karl XI tahtis, et Ulrika Eleonora saabuks Rootsi juba augustis, aga Sophie Amalie järgi osutunuks see võimatuks. Printsessi kaasavara telliti Pariisist, kuna see pidi tema uue seisundi vääriline olema. Kaasavara ei pidanud valmis saama enne oktoobrit või novembrit.⁹¹

Kui Taani kuningas kuulis rootslaste kaotusest Fehrbellinis, siis kuulutas ta kihlusest hoolimata Rootsi vastu sõja 2. septembril 1675. aastal. Kui Ulrikele anti võimalus kihlus üles öelda, siis ta ei soosinud oma kihlatut maha jätma. Ta keeldus Oranje printsipi ja tulevase keisri Leopold I abieluettepanekutest. Ulrika Eleonora oli lahke rootsi vangide vastu ning vältis osalemast pidudel, mis tähistasid rootslaste kaotusi.⁹²

Taani kuningas vangistas liitlaste huvides Holstein-Gottorpi hertsogi Christian Albrechti (1659–1695).⁹³ Taani väed okupeerisid ka tema kindlused.⁹⁴ Hertsogit sunniti allkirjastama lepingule, millega taastati Taani ülemvõim tema maade üle Schleswigis.⁹⁵ Taani oli kindlustanud tagala Rootsi vastu.⁹⁶ Friedrich Wilhelmiga sõlmiti uus leping. Taani kuningas nõudis endale

---

⁸⁹ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 59–60.

⁹⁰ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 60.

⁹¹ Samas, lk. 60.

⁹² Caroline Boggis-Rolfe. The Baltic Story: A Thousand-Year History of Its Lands, Sea and Peoples. Stroud 2019, lk. 119–120.

⁹³ Robert Frost. Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721, lk. 279.

⁹⁴ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 99.

⁹⁵ David Gordon Kirby. Northern Europe in the Early Modern Period: the Baltic world 1492–1772, lk. 193.

⁹⁶ Thomas Derry. A History of Scandinavia: Norway, Sweden, Denmark, Finland, and Iceland. Minneapolis 1991, lk. 146.

endised Taani provintsid üle väina kui ka Rügeni saare. Kuurvürstile pidi jääma Greifswald ja Stralsund.⁹⁷

Kui Rootsi riigipäev kogunes augustis Uppsalas olid juba uudised Fehrbellini lahingu kaotamisest ja Taani sõjakuulutamisest Rootsi vastu üldteada. De la Gardie oponendid alustasid uut rünnakut regentvalitsuse eelarve ja Prantsusmaa liidupoliitika vastu.⁹⁸ Lahing sundis Karl XI silmi avama „ohu suurusele“ ja „regentvalitsuse kuritegelikule hooletusele“.⁹⁹ Kriitikuid leidis aadlike, vaimulike ja bürgerite seas.¹⁰⁰ Tähtsat osa etendas linlaste seisuse esimees, Stockholmi linnapea Olof Thegner ja vaimulike seisuse esimees, Linköpingi piiskop Johannes Terserus.¹⁰¹ Neile avaldasid toetust riiginõukogus Gyllenstierna, Bielke ja Eranõukogu liige Claes Rålamb. Nad tahtsid uurida regentnõukogu finantstegevust. De la Gardie seisis mõttele vastu ning leidis algselt toetuse kuningalt, kes ei soovinud anda seisustele ligipääsu riiginõukogu protokollidele. Kuningas andis uurimise korraldamiseks lõpuks loa, kuna oli pettunud riiginõukogus ja de la Gardie „kehvades“ administratiivsetes võimetes.¹⁰² Kuningas nägi uurimiskomisjoni loomises võimalust sundida seisusi eraldama sõjaks vajalikke vahendeid. Seisused eraldasid kuninga tahetud vahendid, kuid lubasid neid kasutada ainult sõja tarbeks.¹⁰³

Rootsi võim oma Saksamaa aladel vähenes. Igal pool vähemusse jäänud Rootsi sõjavägi otsis varjupaika lähimates kindlustes.¹⁰⁴ Rootsi armee moraalile mõjus laastavalt mitmel rindel sõdimise vajadus ning palkade maksmata jätmine garnisonidele ja väliarmeedele. Kuigi rootslased võisid arvestada Hamburgi, Hannoveri ja Inglismaa toetusele ning Prantsusmaa subsiidiumitele, siis sellest ei piisanud valduste kaitsmiseks Saksamaal.¹⁰⁵ Oktoobris okupeerisid taanlased Wismari.¹⁰⁶ Rootsi kaotas oma ülemvõimu Bremeni üle Hamburgi ja Inglismaa toetusest sõltumata.¹⁰⁷ Ülejäänud Rootsi valdused Saksamaal vallutasid Suure kuurvürsti, Braunschweig-

---

⁹⁷ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 99.

⁹⁸ David Gordon Kirby. Northern Europe in the Early Modern Period: the Baltic world 1492–1772, lk. 218.

⁹⁹ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a Political History of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900, lk. 293–294.

¹⁰⁰ Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 26.

¹⁰¹ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 64.

¹⁰² Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 25–26.

¹⁰³ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 64.

¹⁰⁴ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 294.

¹⁰⁵ Cathal Nolan. Wars of the Age of Louis XIV, 1650–1715: An Encyclopedia of Global Warfare and Civilization, lk. 420.

¹⁰⁶ David Gordon Kirby. Northern Europe in the early modern period: the Baltic world 1492–1772, lk. 193.

¹⁰⁷ Robert Frost. Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721, lk. 279.

Lüneburgi hertsogi ja Münsteri piiskopi väed.¹⁰⁸ 1677. aasta detsembris vallutas Brandenburgi markkrahv Stettini, Stralsund langes järgmise aasta oktoobris ja Greifswald kui Rootsi viimane valdus mandril langes novembris.¹⁰⁹ Greifswaldi sadama vallutamisega okupeeris Friedrich Wilhelm täielikult rootsipoolse Pommeri.¹¹⁰ Rootsi sõlmis küll Poola kuninga Jan III Sobieskiga (1674–1696) 1677. aastal augustis kaitsesepingu, aga rahvusvahelise ja Poola enda sisepoliitilise olukorra tõttu ei tõusnud Rootsile sellest kasu.¹¹¹ Sõjaline ebaedu Saksamaal oli tingitud pigem ülemvõimu kaotamisest merel ja tohutust arvulisest vähemusest kui sõjalisest ebakompetentsusest.¹¹²

Karl XI mõistis, et provintside olukorra kergendamiseks Saksamaal ning takistamaks Hollandi ja Taani laevastike ühinemist Läänemerel tuleb saavutada juhtpositsioon merel.¹¹³ Karl XI tundis laevastiku vastu suurt usaldust, uskudes riigikantsleri väidet 1675. aasta juulist, et laevastik läheb „40 suurepärase laevaga merele kahe nädala jooksul“.¹¹⁴ Selle asemel järgnesid viivitused kuni augusti alguses käskis kuningas ette välja saata 10 või 12 laeva, kui ülejäänud laevastik pole valmis. Rootsi riigiamiral Gustaf Otto Stenbock sai septembris käsu liikuda laevastikuga lõunasse. Ta pidi kindlustama Rootsi ja Pommeri vahelised ühendused, tegutsedes Ölandi, Rügeni ja Bornholmi vahelistel veeteedel. Varasemalt saadud salajase ülesandena oli vaja Taani laevastik kaugele tagasi tõrjuda. Laevastik jõudis merele alles oktoobris Karl XI tugevast survest hoolimata. Puhkenud tormi käigus tuli laevade lahingukõlbmatus välja. Kuninga käsul loodi komisjon, mis pidi uurima laevastiku ebaõnnestumise põhjusi ja kiirendama ettevalmistustöid selle taas merele saatmiseks. Kohtumõistmiseks asutati erikohus, mis otsustas vabastada riigiamirali ajutiselt ametist ning määrata talle trahv 200 000 hõbetaalrit, mida kuningas vähendas poole võrra. Stenbock kuulus riigikantsleriga lähedalt seotud kõrgaristokraatide gruppi, mistõttu kohtuotsus kritiseeris kaudselt eestkostevalitsust selle kohustuste tegematajätmise eest.¹¹⁵ Rootsi laevastik oli mahajäänud oma Läänemere

---

¹⁰⁸ David Gordon Kirby. Northern Europe in the early modern period: the Baltic world 1492–1772, lk. 193.

¹⁰⁹ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 297.

¹¹⁰ Cathal Nolan. Wars of the Age of Louis XIV, 1650–1715: An Encyclopedia of Global Warfare and Civilization, lk. 420.

¹¹¹ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 297.

¹¹² Robert Frost. Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721, lk. 182.

¹¹³ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 294.

¹¹⁴ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 61–62.

¹¹⁵ Samas, lk. 62–63.

konkurentidest. Isegi Taani suutis 1670. aastaks Rootsit ületada oma lipulaevadega.¹¹⁶ Taani oli oma laevastikku oluliselt täiustanud ja üheks eeliseks oli ka parem mereväe juhtkond Taani admiral Niels Jueli all. Taanit aitas merel ka Holland, mille laevastikku juhtis tuntud Hollandi laevastiku admiral Cornelis Tromp.¹¹⁷ Rootslastel oli arvuline ülekaal merel, aga regentvalitsus oli laevastiku hooletusse jätnud ning mereväe juhtkond ei olnud oma oponentidega võrreldes nii kompetentne.¹¹⁸ Unarusse oli jäetud ka meeskondade ja ohvitseride ülalpidamine ja väljaõpe, mis oli tingitud peamiselt rahanappusest. Juhtkonna ebakompetentsus tuli välja Admiraliteedikolleegiumis, mida juhtis Stenbock. Tema valimine ametisse tekitas tõsiseid vaidlusi, aga tema eestkostjateks olid de la Gardie ja riigidrots Per Brahe. Stenbock ja teda kolleegiumis abistanud kaks admiraliteedi nõunikku, Nils Brahe ja Clas Stiernskiöldi, polnud kunagi merel käinud. Itaalia diplomaat Lorenzo Magalotti on Brahe kohta märkinud: „Ta on ihukaardiväe ooberst, ilma et ta oleks olnud sõjaväelane, admiral, ilma et ta oleks olnud merel, diplomaat, ilma et teda oleks kasutatud kantseleis.“¹¹⁹ Pommeri päästmiseks saadeti merele laevastik, aga taanlaste pilkesõnad Rootsi meeskondade kui „soolvette kastetud talusulaste“ kohta osutusid üsnagi täpseteks.¹²⁰

Laevastik sai merekõlblikuks 1676. aasta aprilli lõpus ning anti riiginõuniku Lorentz Creutzi käsutusse. Creutzil puudus igasugune meresõjakogemus, aga tema lähim kaastööline, Claes Ugglä, oli seevastu teeninud nii sõja- kui mereväes.¹²¹ Laevastiku eesmärgiks oli Ojamaa tagasi saamine ja ümber piiratud vägede abistamine Saksamaal.¹²² Creutz pidi leidma Taani laevastiku ning selle hävitama. Laevastikud kohtusid mais Bornholmi ja Skåne ranniku vahel. Rootslased ei alustanud lahingut ebakindla juhtimise tõttu ja Niels Juel pidas targemaks oodata enne abivägede saabumise ära. Järgmisel päeval jõudsidki Hollandi abiväed kohale ning Rootsi laevastik taganes Kalmari väina poole.¹²³ Taani-Hollandi ühislaevastik asus 1. juunil rünnakule Ölandi saare lõunatipus. Creutzi lipulaev Kronan plahvatas juba lahingu alguses, mistõttu rootsi laevastik põgenes paanikahoos.¹²⁴ Creutz sai Ugglä signaallasust valesti aru ja andis käsu Kronani

---

¹¹⁶ Cathal Nolan. Wars of the Age of Louis XIV, 1650–1715: An Encyclopedia of Global Warfare and Civilization, lk. 420.

¹¹⁷ Paul Lockhart. Sweden in the Seventeenth Century, lk. 120.

¹¹⁸ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 99.

¹¹⁹ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 61.

¹²⁰ Samas, lk. 61.

¹²¹ Samas, lk. 73.

¹²² Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 99.

¹²³ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 73.

¹²⁴ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 295.

ümber pööramiseks, rehvimata seejuures purjeid ja jättes alumised kahuriluugid lahti. Kronan kaldus küljeli ja vesi tungis kahuriluukidest sisse, mille tõttu kahurid pääsesid oma kohtadelt lahti. Püssirohulattu sattus süütenöör, mis põhjustas lõpuks plahvatuse ning Kronan vajus põhja.¹²⁵ Rootsi kaotas oma ülemvõimu Läänemerel.¹²⁶ Isegi Brandenburgi väikestest fregattidest koosnev laevastik alustas tegevust Läänemere kaldal Pillaust Ida-Preisimaani.¹²⁷

Seetõttu abiväed ei jõudnudki Rootsi aladele kontinendil.¹²⁸ Pommeris resideeruv Rootsi komandör püüdis meeleheitlikult kinni hoida Stettinist, Greifswaldist ja Rügenist.¹²⁹ Kuningas ei heitunud toimumust. Ta kirjutab de la Gardie'le, et kaotusi tuleb alandlikult aktsepteerida kui Jumala korraldatud õnnetusi ja uskuda Tema eesmärkide õiglusesse, kaotamata seejuures julgust ning astuda endiselt ohu vastu.¹³⁰

Taani kuningas, julgustatuna võitudest merel, asus rünnakule Skandinaavia poolsaarel.¹³¹ Taanlased maabusid pettemanöövrina Ystadi 1676. aastal juunis.¹³² Christian V isiklikul juhtimisel maabus kahe päeva pärast Skåne poolsaarele Taani vägi. Samal ajal tungis Vestergötlandi Norra asehaldur ja kindral Gyldenlöve.¹³³ Kaks armeed pidid kokku saama Göteborgis.¹³⁴ Rootsi armee taganes Smålandi, mille järel taanlased okupeerisid peaaegu kogu Skåne.¹³⁵ Rootsi väeosad paiknesid garnisonidena Malmös, Landskronas, Helsingborgis ja Kristianstadis.¹³⁶ Taani saavutas ülemvõimu iga linna üle provintsis, välja arvatud Malmö. Kui rootsi väed ajutiselt taandusid provintsist, siis talupojad pidasid ennast vabastatuteks truuduskohustusest oma uute isandate ees ja abistasid taanlasi.¹³⁷ Kohalikud moodustasid taanlaste toetamiseks korrapäratuid salku (*snapphane*), mis korraldasid sissisõda rootslaste vastu. Kristianstad langes 15. augustil Christian V kätte, aga Halmstad jäi rootslaste ülemvõimu alla.¹³⁸ Katastroofide tagajärjel kaotas de la Gardie

---

¹²⁵ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 74.

¹²⁶ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 295.

¹²⁷ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 99.

¹²⁸ Geoffrey Russell Richards Treasure. The making of modern Europe, lk. 508.

¹²⁹ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 99.

¹³⁰ Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 26.

¹³¹ Paul Lockhart. Sweden in the Seventeenth Century, lk. 121.

¹³² Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 74.

¹³³ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 295.

¹³⁴ Paul Lockhart. Sweden in the Seventeenth Century, lk. 121.

¹³⁵ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 295.

¹³⁶ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 75.

¹³⁷ Thomas Derry. A History of Scandinavia: Norway, Sweden, Denmark, Finland, and Iceland, lk. 146.

¹³⁸ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 295–296.

soosingu ning Johan Gyllenstierna hakkas Rootsi kuningat rohkem mõjutama. Ta inspireeris kuningat rahusoosivate ideedega.¹³⁹

Rootsi kaotusi tasakaalustas Skandinaavia poolsaarel otsusekindel sõjapidamine, milles keskset osa etendas kuningas.¹⁴⁰ Taanlaste edu peatus juba augustis. Karl XI ja rootsi vägede ülemjuht Helmfelt korraldasid Gyldenlöve armeele äkkrünnaku Fyllebro all. Rootslased saavutasid taanlaste üle täieliku võidu: ainult 600 taanlast suutsid põgeneda.¹⁴¹ Karl XI kirjutab lahingust oma päevikus: „16. [augustil] marssisime Knäredisse ja asusime kohe taas teele ning marssisime kiiresti kogu öö, kuni me jõudsime 17. [augustil], mis oli neljapäeval, veerand miili kaugusele Halmstadist, kus kohtasime Jumala abiga G.-M. Duncani, võitsime teda ja päästsime samal päeval linna.“¹⁴² Lahing ise oli sõjaliselt vähetähtis, isegi kui Taani kahe väe ühinemise oht Göteborgi all kõrvaldati. Taani pearmee oli endiselt puutumata ning suurem osa Skånest püsis Taani ülemvõimu all. Võidu tähtsus seisnes võitlusemoraali tõstmises, sest pärast mitmeid tagasilööke oli astunud esimene oluline edusamm.¹⁴³

Taanlased ei olnud nõus välilahingut pidama ning Rootsi kuningas pidi taanlased sundima võitlusesse 4. detsembril Lödde juures. Lahingu muutis näilisest kaotusest täielikuks võiduks kuninga otsene sekkumine. Taani armee purustati praktiliselt täielikult: ainult üksikud ratsanikud suutsid pimeduse varjus taganeda Landskröna kindlusesse.¹⁴⁴

Taanlased vallutasid augusti keskpaigaks Helsingborgi, Landskrona ja Kristianstadi. Karl XI püüdis saavutada otsustavat võitu ning Halmstadis purustati 1676. aasta augustis Hallandisse varusid täiendama saadetud Taani vägi.¹⁴⁵

Kui Fehrbellini lahing oli langenute poolest tühine ja omandas tähtsuse ainult tagajärgede tõttu, siis sõja teine tähtsam lahing oli üks verisemaid kokkupõrkeid tolle aja kohta. Lundi lahingus hukkus 8357 inimest, mis moodustas poole kogu lahingus osalenutest.¹⁴⁶ Arvestuste järgi olid umbes 2/3 langenutest taanlased.¹⁴⁷ Taani kindralid olid „ebakompetentsed ja otsustamatud“,

---

¹³⁹ Caroline Boggis-Rolfe. *The Baltic Story: A Thousand-Year History of Its Lands, Sea and Peoples*, lk. 119.

¹⁴⁰ Robert Frost. *Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721*, lk. 276.

¹⁴¹ Robert Nisbet Bain. *Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900*, lk. 296–297.

¹⁴² Göran Rystad. *Karl XI: biograafia*, lk. 81–82.

¹⁴³ Samas, lk. 82.

¹⁴⁴ Robert Nisbet Bain. *Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900*, lk. 296–297.

¹⁴⁵ Robert Frost. *Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721*, lk. 284–285.

¹⁴⁶ Robert Nisbet Bain. *Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900*, lk. 297.

¹⁴⁷ Göran Rystad. *Karl XI: biograafia*, lk. 97.

samal ajal kui Rootsi kindralid esindasid „märkimisväärset võimekust“. Lundi lahing taastas rootslaste eneseusu ja võideti tagasi Fehrbellini lahingu järel kaotatud prestiiž.¹⁴⁸ Rootslaste võit saavutati „verise mõõgaga“.¹⁴⁹ Kuigi võidu tähtsusest hoolimata ei otsustatud sõja tulemust, siis taanlaste lüüasaamine külvas skoonelaste seas tõsist kahtlust Skåne kuuluvuse üle pärast sõda. Kuningas sai lahingu tulemusel juurde kogemusi ja eneseusku.¹⁵⁰ Pärast lahingut taganesid taanlased üle väina, jättes Landskrona ja Kristianstadi rootslasi trotsima. Nad naasid 1677. aastal.¹⁵¹ Rootslesed vallutasid ka Helsingborgi, millele taanlased jooksid kaks korda ebaõnnestunult tormi 1677. aastal.¹⁵² Christian V ebaõnnestus ka Malmöle tormi jooksmisega. Karl XI võitis suuremat taani armeed 14. juulil Landskrona all. See osutus viimaseks otsustavaks lahinguks, sest taanlased ei julgenud enam oma vastast rünnata avatud maal. Vaenutegevus vähenes pärast Landskrona lahingut piiramisteks, millest olulisim oli Kristianstadi tagasivallutamine 1678. aastal augustis.¹⁵³

1677. aastal ei suutnud Rootsi laevastik end merel endiselt maksma panna. Rootsi laevastik püüdis Niels Jueli laevastikku rünnata Køge Bugti sadamas juulis enne kui temaga oleks liitunud Hollandi laevastik, aga rootslasi tabas kaotus.¹⁵⁴ Køge all löödi kokku puruks 20 36-st Rootsi laevast, samal ajal kui Juel ei kaotanud ühtki oma laeva.¹⁵⁵ Sellega oli Taani kinnitanud oma juhtpositsiooni Läänemerel.¹⁵⁶ Järgmisel aastal ei suundunud Rootsi laevastik üldse enam merele.¹⁵⁷

2.2. Brandenburgi vaatenurk

Friedrich Wilhelm reageeris rootslaste sissetungile varjamata vihaga, ärgitades oma alamaid „rootslasi maha lööma, kus neid vähegi kätte saab“.¹⁵⁸ Kuurvürsti vastu võetud meetmed

---

¹⁴⁸ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 297.

¹⁴⁹ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 97.

¹⁵⁰ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 97.

¹⁵¹ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 100.

¹⁵² Robert Frost. Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721, lk. 284–285.

¹⁵³ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 297.

¹⁵⁴ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 100.

¹⁵⁵ Stewart Oakley. The story of Denmark. London 1972, lk. 135.

¹⁵⁶ Thomas Derry. A History of Scandinavia: Norway, Sweden, Denmark, Finland, and Iceland, lk. 146.

¹⁵⁷ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 100.

¹⁵⁸ Christopher Clark. Iron Kingdom: the Rise and Downfall of Prussia, 1600–1947. London 2007, lk. 45.

kindlustasid, et rootslased ei leiaks piisavalt ülalpidamist tema maadel.¹⁵⁹ Sissetungi ajal oli kuurvürst podagra tõttu voodihaige. Friedrich William liitus oma vägedega Frangimaal mai lõpus.¹⁶⁰ Kuurvürst eiras rootslastele vastu astudes nõuandjaid, kes ikka veel kartsid Rootsi sõjalist võimsust.¹⁶¹ Friedrich Wilhelmi väed jõudsid Magdeburgi juunis, millal rootslaste peakorter oli temast 90 km kaugusel. Kuurvürst sooritas koos marssal Georg von Derfflingeriga üllatusrünnaku rootslaste vastu 25. juuni varahommikul Rathenowi all. Rootsled ei märganud Brandenburg-Preisimaa vägede saabumist ja tugev vihm varjas hommikul nende lähenemist. Brandenburglased andsid hävitava löögi rootslastele väheste kaotustega. Rootsled taganesid Brandenburgi linnast maale, et liituda Havelbergis põhiväega. Eesmärk osutus halbade teetingimuste tõttu keerulisemaks kui oodatud. Kuurvürsti eelväed blokeerisid ka peamised väljapääsud alalt ning rootsled olid sunnitud taganema Reini jõe ääres olevasse Fehrbellini linna.¹⁶²

Kuurvürst astus 11 000 rootslase vastu ainult 6000 mehega, sest enamik Brandenburg-Preisimaa väest ei olnud veel järgi jõudnud eelvägedele. Brandenburg-Preisimaa võidu otsustas Voldemar Wrangeli taktikaliselt olulise liivakünka hooletusse jätmine, mida kuurvürst enda kasuks ära kasutas. Lahingu käigus moodustus udu ning Rootsi ratsavägi põgenes sõjaväljalt, jättes Dalwigi valvurid Brandenburgi ratsanike meelevälja. Ainult 20 suutsid põgeneda, 70 võeti vangi ja ülejäänud 1200st valvurist tapeti. Järgmisel päeval okupeeris väike Rootsi armee Fehrbellini küla. Talupojad järgisid Brandenburgi kuurvürsti üleskutset rootslasi tappa. Ellu jäänud ja vabad rootsled olid 2. juuliks lahkunud markkrahvkonna territooriumilt.¹⁶³

Ükski riik ei täitnud oma lubadust saata reaalselt abi Friedrich Wilhelmile. Friedrich Wilhelm kuulutas vihaselt, et valitsused jätsid „pahatahtlikkusest“ abi saatmata. Tegelikult tingis selle riikide enda olukord. Hispaania oli 1675. aasta suveks sõjast nii kurnatud, et pidi täielikult katkestama Suure kuurvürsti rahalise toetamise. Prantsusmaa oli vallutanud nii palju kindlusi Hispaania Madalmaadel, et otse piiri taha jäänud alad olid praktiliselt Prantsusmaa võimu all. Holland pidi keskenduma Prantsusmaa vastu võitlemisele ning ei saanud saata oma laevastikku Läänemerele, aga saatis katkendlikult edasi subsiidiume. Austria pataljoniid jäid samuti tulemata, kuid mitte Reinimaa sõjatandri pärast. Keisrit hoidis tagasi Ungari magnaatide ülestõus Austria

---

¹⁵⁹ Paul Lockhart. Sweden in the Seventeenth Century, lk. 120.

¹⁶⁰ Christopher Clark. Iron Kingdom: the Rise and Downfall of Prussia, 1600–1947, lk. 45.

¹⁶¹ Robert Frost. Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721, lk. 277.

¹⁶² Christopher Clark. Iron Kingdom: the Rise and Downfall of Prussia, 1600–1947, lk. 45.

¹⁶³ Samas, lk. 46.

ülemvõimu vastu, mille muutis eriti ohtlikuks nende suhtlemine sultaniga. Friedrich Wilhelm sai abi hoopis Taani kuningalt. Nad otsustasid, et Rootsi väed Saksamaal tuleb teineteisest lahutada. Christian V pidi ründama Wismari kindlust ja Suur kuurvürst Stettini.¹⁶⁴

---

¹⁶⁴ Ferdinand Schevill. *The Great Elector*, lk. 322–324.

3. Sõjale järgnenud diplomaatia

Prantsusmaa vastane koalitsioon hakkas lagunema. Kongress kogunes Nijmegenis 1677. aasta märtsis. Louis XIV üheks peamiseks nõudeks rahu sõlmimisel oli Rootsi sõjajärelsete piiride taastamine. Prantsusmaa kuninga plaanide jaoks oli vajalik tugev Rootsi Põhja-Euroopas ning ta soovis täita oma antud lubadused Prantsusmaa ainsale liitlasele.¹⁶⁵

Sõda kinnitas, et Rootsi sõjalised ressursid olid suurvõimu kaitsmiseks ebapiisavad.¹⁶⁶ Ta pidi oma suurvõimu positsiooni säilitamiseks toetuma Prantsusmaa või mõne teise suurriigi abile.¹⁶⁷ Sõda näitas, et Rootsi oli sattunud halba poliitilisse ja majanduslikku olukorda.¹⁶⁸ Rootsi oli pankrotistunud ning tema ülemvõim ülemere provintside üle sõltus Prantsusmaast. Gyllenstierna väitis, et Rootsi „iseseisvuse säilitamiseks“ tuleb kõigepealt „ainult iseendast sõltuvaks saada“.¹⁶⁹

Rahuläbirääkimised algasid 1676. aasta suvel Nijmegenis. Rahukongressil olid Rootsi läbirääkijateks Bengt Oxenstierna ja Johan Olivecrantz.¹⁷⁰ Louis XIV oli Nijmegeni rahukongressi ajaks taas tugevamal positsioonil ning mängis oma vastased üksteise vastu välja.¹⁷¹ Keiser ei soovinud näha Brandenburgi ja Taani võimu tugevnemist Rootsi arvelt. Hollandlased proovisid jätkata Rootsi ja Taani tasakaalustavat poliitikat.¹⁷² Taani, Brandenburg ja Lüneburg olid valmis jagama Rootsi valdused Saksamaal, aga ei saavutanud omavahel üksmeelt selle läbiviimises.¹⁷³

Taani oli oma nõudmised esitanud rahukongressil 1677. aasta alguses. Esmajoones sooviti tagasi saada Roskilde ja Kopenhaageni rahuga kaotatu. Lisaks nõuti Wismarit ja Rügenit ning koos liitlastega Bremen-Verdenit. Taanlased tahtsid tunnustust ka Holstein-Gottorpi hertsogile 1675. aastal peale surutud lepingule, aga seda ei võetud rahukongressil arutlusele.¹⁷⁴

---

¹⁶⁵ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 298.

¹⁶⁶ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 123.

¹⁶⁷ Michael Roberts. Sweden's Age of Greatness, 1632-1718, lk. 35.

¹⁶⁸ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 123.

¹⁶⁹ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 299.

¹⁷⁰ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 118.

¹⁷¹ Michael Roberts. Sweden's Age of Greatness, 1632-1718, lk. 35.

¹⁷² Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 118–119.

¹⁷³ Michael Roberts. Sweden's Age of Greatness, 1632-1718, lk. 35.

¹⁷⁴ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 118–119.

Louis XIV nõudis, et Rootsi teeks oma vastastele „mõned väikesed järeleandmised“.¹⁷⁵ Karl XI ja tema ministrid keeldusid rahu sõlmimast Roskilde ja Kopenhaageni rahudest erinevatel tingimustel. Kui Karl XI võttis prantslaste arvates liiga jäiga hoiaku, siis Louis XIV asus sõlmima rahu mitte ainult enda, vaid ka Rootsi nimel. Celle'i rahu sõlmimisel oli ühel pool Braunschweig-Lüneburgi vürstid ja teisel pool Rootsi ja Prantsusmaa.¹⁷⁶ Rahuga tagastati Bremen-Verden Rootsile,¹⁷⁷ loovutades Verdeni vürstkonna kolm väikest riba.¹⁷⁸ 29. juunil sõlmiti Saint-Germaini rahuleping, mille ühel poolel oli Preisimaa ning Rootsi ja Prantsusmaa teisel poolel,¹⁷⁹ millega Friedrich Wilhelm tagastas Rootsile kogu vallutatud Pommeri, jättes endale väikese riba Oderi kaldal.¹⁸⁰

Rootsi kuningas oli ülimalt ärritunud sellest, kuidas Louis XIV mitmel korral Rootsi nimel ilma rootslaste osaluseta rahu sõlmis.¹⁸¹ Kuninga arusaama järgi olid katoliiklased korrumpeerunud ja ebausaldusväärsed. Karl XI pidas Prantsusmaad ebausalduväärseks, võrreldes Louis XIV türklasega, sest „tema käitumine on hiljuti vähem parem olnud“.¹⁸²

Christian V püüdis saavutada oma eesmärgid Prantsusmaaga otseläbirääkides, aga edutult. Prantsusmaa kuningas deklareeris ametlikult 1679. aasta augustis, et ootab Taanit täielikku maade tagastust Rootsile.¹⁸³ Taanlased alustasid Rootsiga otseläbirääkimisi juuni lõpus Lundis.¹⁸⁴ Taanit ja Rootsit lähendas vastastikune pettumus oma endiste liitlaste vastu. Rootsi pettus Prantsusmaas selle kõrgi käitumise tõttu rahuläbirääkimistel ja kuna Prantsusmaa ei kindlustanud Rootsile soodsaid kaubanduslikke järeleandmisi rahu sõlmimisel Hollandiga. Hollandlased vedasid Taanit alt, sest olid lubatud subsiidiumite maksmisega hooletud ja sõlmisid separaatrahu.¹⁸⁵

Gyllenstierna kirjutas, et Rootsi ja Taani saaksid koos dikteerida Madalmaadele tingimused Läänemerel kauplemiseks ja saavutada sobivamad liidutingimused Louis XIV-lt.¹⁸⁶ Kümne aasta vältel pidid mõlemad osapooled teist teavitama lepetest, mida tehakse teiste riikidega ja need ei

---

¹⁷⁵ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 298.

¹⁷⁶ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 120.

¹⁷⁷ Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 27.

¹⁷⁸ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900, lk. 298.

¹⁷⁹ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 120.

¹⁸⁰ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a Political History of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900, lk. 298–299.

¹⁸¹ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 120.

¹⁸² Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 22.

¹⁸³ Samas, lk. 27.

¹⁸⁴ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 121–122.

¹⁸⁵ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 96, 100.

¹⁸⁶ Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 30, 92.

tohtinud teisele kahjulikud olla.¹⁸⁷ Taani sai lepingusse punkti, millega lubati mitte sekkuda teineteise sisepoliitikasse. Gyllenstierna lubas isiklikult, et Rootsi ei sekku Taani siseasjadesse enam Holsteini hertsogi poolel. Gyllenstierna ja Karl XI uskusid, et Louis XIV on võimalik veenda, et ta nõuaks hertsogi õiguste tagamist sõjaeelsete rahulepingute alusel.¹⁸⁸

Taani-Rootsi liit sõlmiti vastastikuse umbusu saatel.¹⁸⁹ Gyllenstierna oli kirjutanud Nils Bielkele enne Taaniga läbirääkimistele astumist, et Rootsi peaks Taani ära jagama Prantsusmaaga. „Praegu oleks hea aeg, Taani on jäänud ilma kõikidest sõpradest... Kui lihtne oleks murda Holsteini ja kogu Jüütimaad.“¹⁹⁰

Taani-Rootsi liit pandi aastatel 1680–1681 kaks korda proovile. Karl XI sõlmis Hollandiga kaubanduslepingu Taaniga konsulteerimata ja lausa Taani arvelt. Riiginõukogu soovitas kuningal 1678. aastal leping ratifitseerida, aga Gyllenstierna seisis sellele vastu. Kaubandusleping ratifitseeriti alles pärast Gyllenstierna surma. Kuna leping hõlmas teatuid väikeseid järeleandmisi Madalmaadelt ka Taanile, siis Rootsi kuulutas lepingu Taani liiduga kooskõlas olevaks. Christian V nõustus avalikult Rootsi deklaratsiooniga, aga isiklikuks veendumuseks jäi, et see oli selge liidulepingu rikkumine.¹⁹¹ Hollandlased kindlustasid endile Rootsi sadamates eelisseisundi, mis Lundi liidulepingu järgi pidi jääma taanlastele.¹⁹² Taani ja Rootsi pidasid läbirääkimisi Prantsusmaaga ametlikult koos, aga paralleelselt viisid mõlemad läbi salaja läbirääkimisi. Nils Brahe tõdes, et salajased läbirääkimised olid vajalikud, kuna Taani seisis vastu Prantsusmaa pakkumistele, millest oleks Rootsi kasu saanud.¹⁹³ Rootsi rikkus liidulepingu põhimõtteid, sõlmides Hollandiga kaubanduslepingu. Mõlemad rikkusid liidulepingut, püüdes Prantsusmaalt saada eraldi subsiidiumeid.

Rootsi sõlmis Madalmaadega liidu,¹⁹⁴ mis pidi olema lisagarantii Nijmegeni ja Vestfaali rahule,¹⁹⁵ mida Prantsusmaa ohustas.¹⁹⁶ Reaktsioonina algatas Louis XIV Haagis kampaania, et blokeerida liidulepingu ratifikatsioon ja tema agent d’Avaux levitas halvustavat propagandat

---

¹⁸⁷ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 100.

¹⁸⁸ Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 93.

¹⁸⁹ Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 122–123.

¹⁹⁰ Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 92.

¹⁹¹ Samas, lk. 93–94.

¹⁹² Göran Rystad. Karl XI: biograafia, lk. 287.

¹⁹³ Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 93–94.

¹⁹⁴ Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 97.

¹⁹⁵ Robert Nisbet Bain. Scandinavia: a Political History of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900, lk. 307.

¹⁹⁶ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 101.

Rootsi kohta. Taani kuningas loobus isegi teesklemast, et teeb Rootsiiga koostööd. Taani kuningas sõlmis 1682. aasta jaanuaris Brandenburgiga rootsivastase liidu.¹⁹⁷

Oxenstierna sai Nijmegeni kongressil aru, et rahvusvahelist stabiilsust ohustab nüüd Louis XIV *réunioni* poliitika.¹⁹⁸ Prantsusmaa annekteeris reunioonide käigus ka Rootsi kuninga pärandusse kuulunud Pfalz-Zweibrückeni vürstiriigi.¹⁹⁹ Riiginõukogu ees tões Oxenstierna, et Rootsil on mõttekam avaldada toetust Austria dünastiale Prantsusmaa ees, sest Austria ei soovi oma piire laiendada erinevalt Prantsusmaast.²⁰⁰

Tõeline oht kujunes välja lõpuks 1683. aastal, kui Taani ja Brandenburg leppisid kokku Rootsi Saksamaa provintside ründamises, kui Louis XIV on oma nõusoleku andnud.²⁰¹ Plaaniid agressioon jäi ära, kuna Louis XIV ei nõustunud toetama Taani-Preisimaa projekti rünnata Rootsit. Seetõttu Brandenburg muutus leigeks kogu ettevõtmise suhtes.²⁰² Brandenburg pidi lõpuks veelgi pettuma Prantsusmaas. Prantsusmaa oli toetanud türklasi, kes piirasid Viini 1683. aastal. Friedrich Wilhelm oli keisrile saatnud piiramisel abivägesid, sõltumata kehtivast liidulepingust Prantsusmaaga. Louis XIV tühistas 1685. aastal Nantes' edikti. Suur kuurvürst kutsus edikti tühistamise järel hugenotte oma aladele ja naasis keisririigi-Hollandi liitu.²⁰³ Brandenburg lähenes ka Rootsile. Oxenstierna, Lindschöld ja Ehrensteen võtsid lepingu kavandi arutlusele. Ainult Ehrensteen kahtles Suure kuurvürsti siiruses, et ta on oma kavatsused Pommeri suhtes üles öelnud. Ta tahtis, et Friedrich Wilhelm avaldaks toetust kõigepealt Holstein-Gottorpi hertsogile. Lindschöld nägi liidus riskivaba „võimalust, mida ei tohi käest lasta“, sest teised Saksamaa vürstid järgneksid Brandenburgi eeskujule. Kavand esitati Riiginõukogule ja Oxenstierna rõhutas, et leping pidi olema tõsine löök Taanile.²⁰⁴ Rootsi sõlmis Brandenburgiga liidu 1686. aasta veebruaris Mõlemad osapooled kohustusid kindlustama teineteise alad, tagama keisririigi ühtsust ja kuurvürst nõustus kaitsma Holstein-Gottorpi hertsogi õigusi Taani vastu.²⁰⁵ Selles leidus ka eraldi viide protestantismi ohtlikule olukorrale.²⁰⁶

---

¹⁹⁷ Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 96–97.

¹⁹⁸ Samas, lk. 94.

¹⁹⁹ Hajo Holborn. A History of Modern Germany, lk. 83.

²⁰⁰ Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 94–95.

²⁰¹ Samas, lk. 100.

²⁰² Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 100, 102.

²⁰³ Geoffrey Russell Richards Treasure. The making of modern Europe, lk. 437.

²⁰⁴ Anthony Frederick Upton. Charles XI and Swedish absolutism, lk. 103.

²⁰⁵ Stewart Oakley. War and Peace in the Baltic, 1560–1790, lk. 105.

²⁰⁶ Hajo Holborn. A History of Modern Germany, lk. 89.

Kokkuvõte

Rootsi ehitas oma impeeriumi üles Kolmekümneaastase sõja ja väikese Põhjasõja tulemusel. Ta pidi hiljem tõdema, et impeeriumi ülal hoidmine on liiga kulukas rahuaja tingimustes. Sõjatingimustes oleks saanud vägede ülalpidamise kohustuse lükata kohalike elanike õlule. Bonde pakkus välja reformikava, mis oleks võinud lahendada Rootsi finantskriisi. Regentnõukogu seisis Bonde plaanile vastu, kuna see oleks kahjustanud magnaatide huve. Seetõttu seati kurss saada subsiidiume teistelt. Alguses läheneti Inglismaale ja Hollandile, aga pärast Kolmikliidu lagunemist, astuti liitu Prantsusmaaga. Prantsusmaa sundis rootslasi lõpuks aktiivselt endale abi osutama, sest keiser ja Brandenburg olid talle sõja kuulutanud. Brandenburgi sõja ajendiks oli Rootsi vägede varustusraskused Saksamaa provintsidest ja enamiku Brandenburgi vägedest eemalviibimine. Samas sõja põhjusteks said Rootsi seotus Prantsusmaaga ja Rootsis valitsenud finantskriis, mis viis vajaduseni otsida välisabi.

Rootsi sai kaotuse osaliseks kahel sõjatandril: merel ja Saksamaa provintsidest. Kaotused merel olid tingitud ebakvalifitseeritud laevastiku juhtkonnast ja laevastiku ning selle meeskonna hooleta jätmisest. Kuigi saksa ajaloolased näitasid Fehrbellini lahingut kui suurejoonelist võitu, siis reaalsuses oli tegemist väikese konfliktiga. Lahing sai Rootsile saatuslikuks diplomaatilises võtmes. Rootsi kaotas oma võitmatuse aura, mille järel Taani kuulutas Rootsile sõja sõltumata Taani kuninga õe ja Karl XI abielust. Rootslased pidid leppima sõja jooksul Saksamaa provintside kaotusega. Kuigi alguses kaotasid rootslased maad ka Skandinaavia poolsaare sõjatandril, siis sõjaõnn pöördus lõpuks rootslaste kasuks. Üks olulisemaid oli Lundi lahing, mis oli oma ohvrite poolest märkimisväärne.

Rootsi säilitas oma impeeriumi ainult tänu Prantsusmaa eestkostele. Kuningas ja tema ministrid keeldusid sõlmimast rahu, kui Rootsi ei saa tagasi sõjajaelset piiri. Prantsusmaa pidas seda liiga jäigaks hoiakuks ning sõlmis lihtsalt enda ja Rootsi nimel rahu, loovutades väikesed maad Rootsi nimel. See tõi lõpuks kaasa Rootsi ja Prantsusmaa suhete jähnenemise. Rootsi ja Taani suhete näilise soojenemise tingis mõlema pettumine oma liitlases. Taani pettus Hollandis, sest too sõlmis separaatrahu ja Rootsi oli pettunud Prantsusmaas. Liit rajati umbusu saatel, mille põhjendatus tuli välja aastatel 1680–1681. Rootsi sõlmis Hollandiga kaubanduslepingu Taani arvelt ja mõlemad püüdsid teineteise teadmata Prantsusmaalt soodsat subsiidiumilepingut välja

kaubelda. Kui Rootsi sõlmis Hollandiga liidulepingu Taanile teatamata, siis Taani lõpetas isegi teesklemise, et teeb Rootsiiga koostööd. Kui Preisimaa oli pettunud Prantsusmaas pärast tolle türklaste toetamist Viini piiramisel ja Nantes' edikti tühistamisel, siis lähenesid Brandenburgi sõja kaks vaenulikku osapoolt teineteisele. Preisimaa loobus oma nõuetest Pommerile, et astuda liitu Rootsiiga uue vaenlase, Prantsusmaa vastu.

Rootsi viis Brandenburgiga sõtta enda halb majanduslik olukord ja Prantsusmaa poolt survestamine. Rootsi kaotas sõjas oma provintsid Saksamaal, pidi alla vanduma Läänemerel Taani-Hollandi ühislaevastikule, aga tõrjus taanlased edukalt Skandinaavia poolsaarelt tagasi. Sõja järel kauges Rootsi Prantsusmaast ja lähenes algul Taanile ning hiljem Brandenburgile.

Summary

„When the army went to Brandenburg”: the diplomacy behind the Brandenburgian war

The objective of this bachelor’s thesis is to give an overview of the diplomacy behind the Scanian War and to give a short description of its battles. The war began in 1675, when Sweden’s forces in Germany invaded Brandenburg, and ended in 1679, when peace was achieved through the Treaties of Peace of Nijmegen. The battles were carried out on the Baltic sea, Northern Germany and the Scanian provinces. Historiographically Denmark, Sweden and England call the Swedish-Brandenburg war and Denmark-Sweden war unanimously Scanian War, but German historiography differentiates Denmark-Sweden war as the Scanian war and the Sweden-Brandenburg war as Swedish-Brandenburgian war.

The paper shows how different reasons made Sweden go to war, gives an overview of the war and shows how enemies during war turned into allies, and allies turned into enemies.

The paper is divided into three chapters. The first part concerns itself with Sweden’s bad financial situation that made it seek an alliance with France, who wouldn’t pay the promised subsidies until Sweden started a war with Brandenburg. The second chapter shows how Sweden lost its German provinces, but managed to achieve victories against Denmark on the Scandinavian peninsula. The third chapter deals with France making Sweden’s enemies give back the territory they took during the war with minor recessions from Sweden. It also shows how Sweden and Denmark made an alliance that didn’t work out in the end. It ends with Sweden and Brandenburg uniting against a common enemy, France.

The Swedish-Brandenburg war wasn’t an isolated event in European history. France was fighting against the Netherlands. Louis XIV’s careful diplomacy before the war had made sure that the European powers would remain neutral, like the Empire. The plan backfired, when Spain and the Empire declared war against France. When he lost his few allies in the Empire, it left Sweden as the only ally in the Empire still. Louis XIV wanted to divide the Empire’s military power, and forced Sweden to attack by holding onto the promised subsidies, that Sweden desperately needed. Sweden invaded Brandenburg, because Friedrich Wilhelm with his main forces was fighting the French in the Elsass.

Sweden was defeated in Germany and on the Baltic sea. The losses on the sea can be blamed on the unqualified fleet management and the negligence of the fleet and its crews. The Battle of Fehrbellin made Sweden lose its aura of invincibility, which made Denmark declare a war against Sweden. They also lost ground on the Scandinavian peninsula in the beginning of the war, but their luck turned when they won the Battle of Lund.

Sweden got almost its pre-war borders back thanks to the help of France. France concluded peace on its own behalf and Sweden, because Charles XI refused to make peace on any other terms than reinstating pre-war borders. France allowed small recessions to Swedish enemies, which caused a rift between France and Sweden. Sweden and Denmark got closer because of their disappointment towards their previous allies. Denmark was disappointed with the Netherlands because it made separate peace. The Alliance was concluded with mistrust towards each other. When Sweden formed an Alliance with the Netherlands without notifying Denmark beforehand, then Denmark stopped even pretending to work together with Sweden. Brandenburg-Prussia also got disappointed in its ally, France, when Louis XIV supported the Turks in their campaign against Vienna and revoking the Edict of Nantes. Prussia gave up its claim for Pomerania to form an Alliance with Sweden against a new common enemy, France.

Kasutatud kirjandus

- Bain, Robert Nisbet. Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden, from 1513 to 1900. Cambridge: Cambridge University Press, 1905. = <https://archive.org/details/scandinaviapolit00bainuoft>
- Boggis-Rolfe, Caroline. The Baltic Story: A Thousand-Year History of Its Lands, Sea and Peoples. Stroud: Amberley Publishing, 2019.
- Clark, Christopher. Iron Kingdom: the Rise and Downfall of Prussia, 1600–1947. London: Penguin UK, 2007.
- Derry, Thomas. A History of Scandinavia: Norway, Sweden, Denmark, Finland, and Iceland. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991.
- Dumrath, Oskar. Encyclopaedia Britannica. Cambridge: Cambridge University Press 1911.
- Gagliardo, John. Reich and Nation: The Holy Roman Empire as Idea and Reality, 1763–1806. Bloomington: Indiana University Press, 1980.
- Frost, Robert. Põhjasõjad: sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721. Tallinn: Kunst, 2005.
- Gooskens, Frans. Sweden and the Treaty of Breda in 1667 – Swedish Diplomats Help to End Naval Warfare Between the Dutch Republic and England. Stockholm: Swedish Society for Maritime History, 2018. = <https://sjohistoriskasamfundet.files.wordpress.com/2018/05/forum-navale-74-frans-gooskens.pdf>
- Hammer, Ulrike. Kurfürstin Luise Henriette. Münster: Waxmann, 2001. = https://books.google.ee/books?id=_Bwq52WAKTAC&pg=PA7&hl=et&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false
- Holborn, Hajo. A History of Modern Germany. Princeton: Princeton University Press, 1982.
- Laidre, Margus. Lõpu võidukas algus: Karl XII Eesti- ja Liivimaa 1700–1701. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1995.
- Kirby, David Gordon. Northern Europe in the early modern period: the Baltic world 1492–1772. New York: Longman, 2014.
- Lockhart, Paul. Sweden in the Seventeenth Century. New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Lynn, John Albert. The Wars of Louis XIV, 1667–1714. Harlow: Longman, 1999. = <https://archive.org/details/warsoflouisxiv1600lynn>

Nolan, Cathal. Wars of the Age of Louis XIV, 1650–1715: An Encyclopedia of Global Warfare and Civilization. Connecticut: Greenwood Press, 2008. =
https://books.google.ee/books/about/Wars_of_the_Age_of_Louis_XIV_1650_1715.html?id=Nn_61ts-hQwC&printsec=frontcover&source=kp_read_button&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Oakley, Stewart. War and Peace in the Baltic, 1560–1790. Oxfordshire: Routledge, 2005.

Roberts, Michael. Sweden's Age of Greatness, 1632-1718. New York: St. Martin's Press, 1973. =
<https://archive.org/details/swedensageofgrea0000unse>

Roberts, Michael. Sweden as a Great Power 1611–1697: Documents of Modern History. London: Edward Arnold, 1968.

Roberts, Michael. The Swedish Imperial Experience 1560–1718. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Rystad, Göran. Karl XI: biograafia. Tallinn: Argo, 2012.

Schevill, Ferdinand. The Great Elector. Chicago: University of Chicago Press, 1947. =
<https://archive.org/details/greatelector0000sche/page/316/mode/2up>

Upton, Anthony Frederick. Charles XI and Swedish absolutism. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Treasure, Geoffrey Russell Richards. The making of modern Europe. London: Routledge, 1990. =
<https://archive.org/details/makingofmoderneu0000trea>

Young, William. International Politics and Warfare in the Age of Louis XIV and Peter the Great. Bloomington: iUniverse, 2004. =
https://books.google.gy/books?id=wErzZ_IUWAQC&printsec=frontcover&source=gbs_book_other_versions#v=onepage&q&f=false

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Siim Mihkelsoo

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Kui vägi Brandenburg läks“: Brandenburgi sõja diplomaatilised tagamaad, mille juhendaja on Mati Laur, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Siim Mihkelsoo

24.05.2021